

Inventarisatie geletterdheidsaanpak Fryslân

Eindrapport

In samenwerking met Stichting Lezen

KWINK
GROEP

Inventarisatie geletterdheidsaanpak Fryslân

Eindrapport

Den Haag, 29 / 02 / 2024

Auteurs: Lara Janssen - KWINK groep
Janine Mulder - KWINK groep

In samenwerking met Stichting Lezen
In opdracht van de provincie Fryslân

KWINK
GROEP

Inhoud

1. Inleiding	4
2. Context	6
3. Inventarisatie	10
4. Conclusies en aanbevelingen	25
Bijlage I. Overzicht gemeenten – documentanalyse	30
Bijlage II. Overzicht schriftelijke uitvraag en gesprekken	32

1. Inleiding

1.1. Aanleiding onderzoek

Eén van de belangrijkste voorwaarden om te kunnen participeren in de huidige maatschappij is taal- en leesvaardig zijn. Een volwassene is 'laaggeletterd' op het moment dat een persoon niet voldoende kan lezen, schrijven, rekenen of computeren om mee te kunnen doen in de maatschappij. Dit zijn vaardigheden die niet alleen belangrijk zijn op de arbeidsmarkt, maar ook om zonder hulp mee te kunnen draaien in het dagelijks leven.

In de provincie Fryslân is het probleem betreffende laaggeletterdheid groter dan in de meeste andere provincies. Fryslân staat namelijk met 13,4% laaggeletterdheid in de top drie van de provincies met de hoogste percentages laaggeletterdheid.

Sinds juni 2020 zijn gemeenten verantwoordelijk voor de aanpak van laaggeletterdheid en vanaf 2025 moeten zij in staat zijn om de geletterdheidsaanpak daadwerkelijk uit te voeren. Veel gemeenten in Fryslân zijn al bezig zijn met het maken van nieuwe plannen rond het voorkomen en bestrijden van laaggeletterdheid en het ontwikkelen van activiteiten in samenwerking met bibliotheken. Tegelijkertijd geven gemeenten ook aan dat zij ondersteuning nodig hebben om begin 2025 een integrale aanpak te hebben waarin preventie (voorkomen laaggeletterdheid) en curatie (verminderen laaggeletterdheid) met elkaar verbonden zijn. Om deze reden heeft de provincie Fryslân in mei 2022 een initiatiefvoorstel van de PvdA en D66 aangenomen om als provincie tot en met 2024 een impuls te geven aan de Friese aanpak van laaggeletterdheid.

Ter voorbereiding op de brede integrale aanpak vanaf 2025 heeft de provincie Stichting Lezen gevraagd een inventarisatie uit te voeren naar de huidige infrastructuur, bestaande projecten en activiteiten op het gebied van (laag)geletterdheid en leesbevordering in Fryslân, en op basis hiervan aanbevelingen en kansen te formuleren voor een duurzame integrale aanpak.

De provincie Fryslân vindt namelijk ook dat taalvaardig zijn bijdraagt aan gelijke maatschappelijke kansen voor iedereen. Als je onvoldoende taalvaardig bent loop je namelijk het risico te worden uitgesloten van werk, sociale contacten en democratische processen. Het bestrijden en voorkomen van laaggeletterdheid draagt tevens bij aan een structurele verbetering en uitbreiding van de Friese arbeidsmarkt in de toekomst.

1.2. Doel onderzoek

In deze opdracht inventariseren we de huidige aanpak van laaggeletterdheid in Fryslân. Dat doen we door na te gaan welke infrastructuur en activiteiten momenteel op het gebied van geletterdheid bestaan in de provincie.

Het doel is te komen tot een voor alle betrokkenen helder beeld van de huidige aanpak van geletterdheid in Fryslân én het geven van aanbevelingen voor een duurzame integrale aanpak.

1.3. Onderzoeksverantwoording

De volgende onderzoeksmethoden zijn ingezet:

- **Bronnenonderzoek.** Om een eerste beeld te krijgen van de huidige infrastructuur en activiteiten op het gebied van laaggeletterdheid in de provincie Fryslân zijn verschillende documenten geanalyseerd. Belangrijk daarin waren beleidsstukken van gemeenten. In bijlage I is een overzicht van de geraadpleegde bronnen per gemeente te vinden.
- **Schriftelijke uitvraag onder Friese gemeenten.** Om meer informatie op te halen over de aanpak in de Friese gemeenten is een schriftelijke uitvraag uitgezet onder de 18 Friese gemeenten. De uitvraag is ingevuld door 11 Friese gemeenten. Zie bijlage II voor een overzicht van de gemeenten die de aanvraag hebben ingevuld.
- **Gesprekken met partijen in het veld.** Om informatie uit het bronnenonderzoek te duiden en aan te vullen zijn interviews gevoerd met betrokken partijen. Zie bijlage II voor een overzicht van de gesprekspartners

1.3. Leeswijzer

We starten in hoofdstuk 2 met de context rondom laaggeletterdheid in Nederland en in de provincie Fryslân specifiek. In hoofdstuk 3 staat de huidige aanpak in de provincie Fryslân beschreven. In hoofdstuk 4 komen de conclusies en aanbevelingen voor een duurzame integrale aanpak aan bod.

2. Context

In dit hoofdstuk schetsen we kort de context van de landelijke ontwikkelingen en de situatie in Fryslân met betrekking tot laaggeletterdheid.

Laaggeletterdheid in Nederland

In Nederland zijn ongeveer 2,5 miljoen Nederlanders laaggeletterd. Dit betekent dat zij moeite hebben met lezen, schrijven, rekenen en het gebruiken van een computer of smartphone.¹ Daarnaast blijkt uit internationale onderzoeken dat de leesvaardigheid van kinderen en jongeren is afgenomen de laatste jaren, en dat zelfs een kwart van de 15-jarigen het risico loopt om onvoldoende leesvaardig de middelbare school te verlaten.²

Laaggeletterdheid in Fryslân

In Fryslân is 13% van de inwoners tussen de 16 en 65 jaar laaggeletterd. In 8% van de gevallen gaat het in Fryslân om milde laaggeletterdheid, binnen de doelgroep autochtone werkenden met een gezin en niet actieven van 50 jaar en ouder met een gezin.³ In 5% van de gevallen gaat het in Fryslân om sterke laaggeletterdheid. De doelgroep met sterke laaggeletterdheid is divers. De groep bestaat namelijk bijvoorbeeld uit tweede generatie migranten, jongeren met kinderen, eerste generatie migranten zonder partner en kinderen, oudere

werknemers van 50+ zonder kinderen. Deze groep wordt gevolgd door migranten van 30 jaar en ouder met een partner en/of gezin.⁴ In Fryslân neemt het aantal mensen met een migratieachtergrond bovendien toe.⁵

Uniek aan de situatie in Fryslân is dat een groot deel van de Friese bevolking opgroeit met twee moedertalen, het Nederlands en het Frysk (en in sommige gevallen nog ander streektaal). Fryslân kent dus veel inwoners die meertalig zijn. Uit onderzoek weten we dat het spreken van meerdere talen (het Frysk of een andere thuistaal) niet automatisch leidt tot taal- en leerachterstanden. Onderzoek wijst zelfs uit dat het goed kunnen spreken en lezen van meerdere talen voordelen biedt voor de taalontwikkeling.⁶ Stichting Lezen pleit dan ook om het Fries een nog prominentere plek in te nemen in Fryslân en het Friese leesonderwijs. Hiervoor is volgens Stichting Lezen een rol weggelegd voor de (provinciale) overheid, opleidingen, scholen, kinderopvang, bibliotheken en ouders.⁷ De unieke meertalige situatie in Fryslân heeft geen specifiek onderdeel van dit onderzoek uitgemaakt.

De rol van de overheid

Eén van de belangrijkste voorwaarden om te kunnen participeren in de huidige maatschappij is taal- en leesvaardig zijn. De Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen geeft aan dat een bibliotheek een bijdrage moet bieden aan de persoonlijke ontwikkeling en verbetering van de maatschappelijke kansen van het algemene publiek, onder andere door middel van het bieden van mogelijkheden tot ontwikkeling en educatie en het bevorderen van lezen. De

¹ Zie: <https://www.lezenenschrijven.nl/informatie-over-laaggeletterdheid-nederland>.

² Zie: <https://www.lezen.nl/nieuws/urgentie-inzetten-op-leesmotivatie-in-het-onderwijs-hoog/>; <https://www.lezen.nl/onderzoek/leesprestaties-nederlandse-basisscholieren-gaan-achteruit/>; <https://www.lezen.nl/onderzoek/leesprestaties-nederlandse-middelbare-scholieren-gaan-achteruit/>.

³ De onderzoeksbureaus ROA, Etil en ECB publiceerden begin 2020 de website geletterdheidinzicht.nl. Deze website biedt via een tool inzicht in laaggeletterdheid per gemeente of arbeidsmarktregio. Het dashboard verdeelt de groep laaggeletterden van 16 tot en met 65 jaar in zeven unieke groepen. En maakt onderscheid tussen milde laaggeletterdheid (taalscore 200 – 225 op de schaal van 0 tot 500 en sterke laaggeletterdheid (een score lager dan 200 op een schaal van 0 – 500).

⁴ Fries Sociaal Planbureau (2020). Laaggeletterdheid tegen het licht.

⁵ Zie: <https://www.planbureau Fryslân.nl/monitoren/bevolking/>.

⁶ Zie: <https://www.lezen.nl/onderzoek/tweetaligheid-overwegend-gunstig-voor-ontwikkeling/>. En, Fries Sociaal Planbureau (2020). Help waar gaat dit over... 'Aannames over laaggeletterdheid in Fryslân tegen het licht'.

⁷ Stichting Lezen (2018). *Lezen in het Nederlands en Lêze yn it Frysk. Een literatuuronderzoek naar de leesontwikkeling van tweetalige Friese kinderen.*

provincie is een van de overheden die netwerkverantwoordelijkheid heeft. Ook is de provincie verantwoordelijk voor het subsidiëren van een provinciale ondersteuningsinstelling (POI).⁸ In Fryslân vervult Fers de rol van POI. De POI biedt weer een pakket aan ondersteunende activiteiten aan de lokale bibliotheken aan. De belangrijkste taken van Fers als POI zijn: het ondersteunen van het bibliotheeknetwerk, het vernieuwen van het bibliotheeknetwerk, het vertalen van landelijke ontwikkelingen naar Fryslân en het coördineren van het Fries Bibliotheken Netwerk (FBN). Het FBN bestaat uit vijf Friese Bibliotheken. Binnen het FBN werken de bibliotheken samen met andere maatschappelijke partners zoals het onderwijs, welzijns- en vrijwilligersorganisaties op het gebied van laaggeletterdheid.

Landelijk beleid op het gebied van laaggeletterdheid

In 2016 is het actieprogramma Tel mee met Taal van het ministerie van OCW, SZW, VWS en BZK van start gegaan. Met het actieprogramma Tel mee met Taal wil de Rijksoverheid ervoor zorgen dat iedereen voldoende taal-, reken- en digitale vaardigheden heeft. Het actieprogramma Tel mee met Taal gaat dus over het stimuleren van basisvaardigheden in het algemeen, hier is de aanpak van laaggeletterdheid een onderdeel van. In 2019 is het actieprogramma Tel mee met Taal, inclusief de Vervolgaanpak Laaggeletterdheid met vijf jaar verlengd. Het programma loopt nog tot en met 2024.⁹

Als onderdeel van het actieprogramma Tel mee met Taal, investeert de overheid in totaal ruim € 425 miljoen aan het verbeteren van de vaardigheden van mensen die nu kansen missen om mee te kunnen doen in de samenleving. Tot en met 2024 investeert de overheid per jaar bijna € 125 miljoen in maatregelen voor de aanpak van laaggeletterdheid bij volwassenen (curatie) en leesbevordering en

⁸ Zie: [wetten.nl - Regeling - Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen - BWBR0035878](https://wetten.nl/Regeling-Wet%20stelsel%20openbare%20bibliotheekvoorzieningen-BWBR0035878) (overheid.nl).

⁹ Zie: <https://www.telmeemettaal.nl/over-ons>.

¹⁰ Ministerie van OCW (2019). Kamerbrief. Samen aan de slag voor een vaardig Nederland: vervolgaanpak laaggeletterdheid 2020 – 2024.

taalstimulering bij kinderen (preventie). Dit bedrag is een aanvulling op het structurele budget voor volwasseneducatie van € 60,4 miljoen die gemeenten jaarlijks ontvangen.¹⁰

De Rijksoverheid heeft in de Vervolg Aanpak Laaggeletterdheid (onderdeel van het actieprogramma Tel mee met Taal) drie doelen opgesteld om laaggeletterdheid te verminderen:

1. Meer mensen helpen die Nederlands als moedertaal hebben. Zij vormen 65% van de groep laaggeletterden (zogenaamde NT1'ers).
2. Investeren in een goede kwaliteit van lesaanbod, dat voor iedereen beschikbaar moet zijn.
3. Vanaf 2025 moet elke gemeente zelf hulp kunnen bieden aan laaggeletterden.¹¹

Een van de doelen van de Rijksoverheid is dus dat gemeenten vanaf 2025 kunnen inzetten op de curatie en preventie van laaggeletterdheid middels een integrale aanpak. Het is de bedoeling dat de gemeente de centrale speler is in een netwerk van samenwerkende partijen uit de domeinen onderwijs, bibliotheken, werk, gezin, gezondheid en verwante terreinen. De ambitie is dat generieke, landelijke ondersteuning aan het eind van het actieprogramma niet meer nodig is. Gemeenten zijn dan de spil in brede netwerken die lokaal vraag en aanbod bij elkaar brengen. Structurele investeringen in basisvaardigheden zijn voor gemeenten dan een net zo vanzelfsprekend onderdeel van hun inzet in het sociaal domein, als voor werkgevers in het kader van duurzame inzetbaarheid.¹²

¹¹ Zie: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/laaggeletterdheid/aanpak-laaggeletterdheid>.

¹² Ministerie van OCW (2019). Kamerbrief. Samen aan de slag voor een vaardig Nederland: vervolgaanpak laaggeletterdheid 2020 – 2024.

Om de drie doelen te bereiken, neemt de Rijksoverheid tien maatregelen. Hieronder zijn de zes maatregelen, die direct van toepassing zijn op gemeenten, verder uitgelegd:

1. Gemeenten krijgen ieder jaar ongeveer € 60 miljoen vanuit het Wet Educatie en Beroepsonderwijs (hierna: WEB)-budget om laaggeletterdheid aan te pakken. Met dit geld kunnen ze cursussen aanbieden aan hun inwoners op het gebied van taal, rekenen en digitale vaardigheden.
2. De Rijksoverheid werkt 'bestuursafspraken basisvaardigheden 2020 – 2024' verder uit in samenwerking met de Vereniging Nederlandse Gemeenten (hierna: VNG). Hierin staan doelstellingen en concrete afspraken over de gezamenlijke inspanningen en rolverdeling die nodig zijn. In de bestuursafspraken staan ook kwantitatieve en kwalitatieve doelstellingen. Het uitgangspunt is dat uiteindelijke elke arbeidsmarktregio¹³ in samenwerking met relevante stakeholders en partners aan de slag gaat met een eigen plan.¹⁴ De bestuurlijke afspraken tussen de VNG en de Rijksoverheid zijn echter in juli 2020 eenzijdig opgezegd door de VNG namens de gemeenten. Tot op dit moment zijn deze afspraken niet opnieuw bekrachtigd.¹⁵
3. Gemeenten krijgen extra middelen, tot ruim € 7 miljoen per jaar in 2024, ter ondersteuning bij de coördinatie van de aanpak van laaggeletterdheid en het uitvoeren van regionale plannen. Deze extra middelen worden verdeeld over de centrumgemeenten van de arbeidsmarktregio's en komen bovenop de bestaande specifieke uitkering die centrumgemeenten ontvangen voor het inkopen van opleidingen taal, rekenen en digitale vaardigheden voor laaggeletterde inwoners van hun regio.

¹³ Een arbeidsmarktregio is een regio waar gemeenten en het UWV samen aan dienstverlening werken die gericht is op werkgevers en werkzoekenden, vaak vanuit een zogenaamde werkgeverspunt. Nederland is verdeeld over 35 arbeidsmarktregio's.

¹⁴ Ministerie van OCW (2019). Kamerbrief. Samen aan de slag voor een vaardig Nederland: vervolgaanpak laaggeletterdheid 2020 – 2024.

4. De Rijksoverheid investeert de komende jaren in een nieuw landelijk ondersteuningsprogramma laaggeletterdheid. Uitgangspunt hierbij is dat dit programma de gemeenten en hun partners maximaal faciliteert bij het realiseren van de gemeentelijke ambities.
5. De Rijksoverheid investeert binnen het programma Kunst van Lezen (als onderdeel van Tel mee met Taal) in een herkenbare preventieve aanpak via bibliotheken als aanvulling op het gemeentelijke onderwijsachterstandenbeleid en de inzet binnen het basis- en voortgezet onderwijs, de kinderopvang en jeugdgezondheidszorg.
6. De Rijksoverheid stelt gemiddeld € 500.000 per jaar beschikbaar om te investeren in de kwaliteitsverbetering, en/of certificering van taalhuizen.¹⁶

Een geletterde samenleving is ook een van de drie maatschappelijke opgaven die centraal staat in het Bibliotheekconvenant. Het Bibliotheekconvenant is opgesteld door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (hierna: OCW), Interprovinciaal Overleg (hierna: IPO), VNG en bibliotheken, Provinciale Ondersteuningsinstellingen (hierna: POI's) en de KB, nationale bibliotheek (hierna: KB). Hierin zijn ambities geformuleerd voor de toekomst, ook op het gebied van laaggeletterdheid. Vervolgens is dit verder uitgewerkt in de Netwerkagenda.¹⁷

In het kader van preventie van laaggeletterdheid heeft het ministerie van OCW in 2022 het Masterplan basisvaardigheden gelanceerd. Het Masterplan basisvaardigheden is een integraal en duurzaam programma voor de lange termijn. Met het Masterplan wordt ingezet op het verbeteren van de kwaliteit van onderwijs op de lange termijn. Het ministerie stelt subsidies beschikbaar voor

¹⁵ Gemeente Leeuwarden (n.d.). Regionaal programma volwasseneducatie 2020 – 2024.

¹⁶ Ministerie van OCW (2019). Kamerbrief. Samen aan de slag voor een vaardig Nederland: vervolgaanpak laaggeletterdheid 2020 – 2024.

¹⁷ Zie: <https://www.bibliotheeknetwerk.nl/bibliotheekstelsel-netwerk/netwerkagenda>.

scholen om aan de slag te gaan met basisvaardigheden, bijvoorbeeld door te investeren via bibliotheekorganisaties in nieuwe locaties BoekStart en de Bibliotheek *op school* (hierna: dBos).¹⁸

Ontwikkelingen in Fryslân op het gebied van laaggeletterdheid

Om laaggeletterdheid aan te pakken is in Fryslân het Regionaal Programma volwassen Educatie (RPE) 2020-2024, oftewel het Regioplan, opgesteld. Dit Regioplan is het kader voor de samenwerking in de Arbeidsmarktregio Fryslân (AMR Friesland) voor het verminderen (curatie) en het voorkomen (preventie) van laaggeletterdheid, de besteding van de gelden uit het WEB-budget en de extra middelen in de periode 2020 - 2024.

Het Regioplan geeft een globale uitwerking van de regionale uitgangspunten, namelijk:

1. Inzetten op vergroten bereik en focus NT1;
2. De eigen rol van de gemeenten;
3. Integraal beleid;
4. Kennisindeling en agendering;
5. Inzetten op kwaliteit;
6. Inzetten op monitoring.

Deze uitgangspunten zullen in het volgende hoofdstuk nader worden toegelicht.

Elke individuele gemeente is uiteindelijk verantwoordelijk voor de lokale aanpak van laaggeletterdheid. Dit moet worden verwoord in het eigen beleid van de gemeenten.

De visie van Fryslân is dat het van belang is dat maatwerk wordt geleverd op lokaal niveau. In het plan staat bovendien dat de regio meer wil inzetten op de preventieve kant van het aanpakken van laaggeletterdheid door middel van

leesbevordering en het betrekken van ouders. De focus ligt daarmee dus niet alleen op de curatieve kant. Binnen de regio wil Fryslân de initiatieven en inzet dusdanig verbinden dat een gebrek aan basisvaardigheden op den duur in volgende generaties niet meer voorkomt. Dat zal volgens het Regioplan vooral lokaal, in andere beleidsvelden en bij betrokken partners (waaronder in het onderwijs en bibliotheken) aandacht moeten krijgen.¹⁹

¹⁸ Ministerie van OCW (2022). Kamerbrief Masterplan Basisvaardigheden.

¹⁹ Gemeente Leeuwarden (n.d.). Regionaal programma volwasseneducatie 2020 – 2024.

3. Inventarisatie

3.1. Integrale aanpak

De verantwoordelijkheid voor de aanpak van laaggeletterdheid verschuift steeds meer naar de lokale overheid. Om deze reden moeten gemeenten vanaf 2025 een leidende rol op zich nemen als het gaat om het bestrijden en het voorkomen van laaggeletterdheid in het algemeen, inclusief de aanpak binnen gezinnen.

Gemeenten geven aan dat zij ondersteuning nodig hebben om begin 2025 een integrale aanpak te hebben waarin preventie (voorkomen laaggeletterdheid) en curatie (verminderen laaggeletterdheid) met elkaar verbonden zijn. Ook landelijk speelt dit vraagstuk. Daarom hebben Stichting Lezen, de Koninklijke Bibliotheek en Stichting Lezen en Schrijven de kansrijke Gemeentelijke Gezinsaanpak Geletterdheid (hierna: GGG) ontwikkeld. De GGG is een samenhangende lokale aanpak voor gezinnen en heeft als doel om de cyclus van laaggeletterdheid te doorbreken. In de periode tussen 2021 en 2024 wordt de aanpak succesvol uitgevoerd in 35 gemeenten, waaronder in Leeuwarden.²⁰

De GGG bestaat uit zes bouwstenen, namelijk 1) netwerk en beleid, 2) financiering, 3) expertise, 4) Activiteiten, 5) Monitoring en onderzoek, 6) Communicatie (zie ook figuur 1).

Deze bouwstenen vormen de basis voor de GGG. Het idee is dat binnen deze bouwstenen wetenschappelijke publicaties, trainingen, werkvormen, instrumenten voor monitoring en goede voorbeelden gebundeld worden, die gemeenten en partners kunnen gebruiken om hun eigen gezinsaanpak te ontwikkelen.

De bouwstenen van de GGG nemen wij als uitgangspunt voor de inventarisatie van de geletterdheidsaanpak in Fryslân. Zo krijgen we een compleet en algemeen beeld van welke activiteiten er in Fryslân ondernomen worden om laaggeletterdheid te bestrijden en hoe effectief die zijn. We gaan in dit onderzoek niet in op individuele gemeenten.

Figuur 1. Bouwstenen Gemeentelijke Gezinsaanpak Geletterdheid.

²⁰ Zie: <https://www.gezinsaanpak.nl/>.

3.2. Netwerk en beleid

Een effectieve geletterdheidsaanpak begint met een duidelijke visie. Omdat de geletterdheidsaanpak invloed heeft op verschillende beleidsterreinen is het van belang dat gemeentebesturen die werkzaam zijn binnen verschillende beleidsterreinen (de visie) gezamenlijk afstemmen. Relevante beleidsterreinen zijn bijvoorbeeld Onderwijs, Voor- en Vroegschoolse Educatie (VVE), Welzijn, (Jeugd)Gezondheid, Participatie, Werk en Inkomen, Armoede en Bibliotheekwerk. Om een effectieve en langdurige impact te hebben met de geletterdheidsaanpak, is het cruciaal om een stevig netwerk op te bouwen met partijen op al deze relevante beleidsterreinen. In dit netwerk zijn rollen, taken en verantwoordelijkheden van alle betrokken partijen duidelijk belegd en gecommuniceerd.²¹

Regioplan arbeidsmarktregio Friesland

In het vorige hoofdstuk staat dat de arbeidsmarktregio Friesland een Regioplan heeft opgesteld voor de aanpak van laaggeletterdheid. Hierin staat niet alleen de visie op de aanpak, maar staat ook de globale aanpak voor de regio beschreven.

De regio trekt namelijk gezamenlijk op in de aanpak van laaggeletterdheid als het gaat om de volgende vijf actielijnen:

- 1. Inzet op vergroten bereik en focus NT1.** De regio wil hier op inzetten door samenwerking aan te gaan met vindplaatsen. Dit zijn de gemeenten, bibliotheken, sociale partners, werkgevers en onderwijsinstellingen. Ook gezondheidszorg, welzijnsorganisaties, wijkteams, schuldhulpverlening, Werk en Inkomen, UWV, woningbouwverenigingen en buurthuizen kunnen hierin een prominente rol vervullen.

²¹ Zie: <https://www.gezinaanpak.nl/bouwstenen/netwerk-beleid>.

²² Zie: <https://basisvaardigheden.nl/kennisbank/handreiking-kwaliteit-bij-de-aanpak-van-basisvaardigheden>.

- 2. De eigen rol van de gemeente.** De gemeente heeft zelf een voorbeeldfunctie in de aanpak van laaggeletterdheid, om andere partners te inspireren. De gemeenten moet informatie zo begrijpelijk en toegankelijk mogelijk maken.
- 3. Integraal beleid.** In de door de VNG en Rijksoverheid vastgelegde 'bestuurlijke afspraken basisvaardigheden', staat beschreven dat het onderwerp laaggeletterdheid in 2024 onderdeel is van het Sociale Domein, waarbij ook wordt gekeken naar budgetten van andere beleidsterreinen. Het is onduidelijk in hoeverre dit nog nodig is, aangezien de bestuurlijke afspraken eenzijdig zijn opgezegd. Integraliteit gaat echter niet uit van het beleidsperspectief, maar ook uit het organisatieperspectief (hoe sturen we op de afgestemde inzet), uitvoeringsperspectief (wie doet wat?), perspectief van de inwoner (wie heeft wat nodig?).
- 4. Kennisdeling en agendering.** Gemeenten hebben in de regio behoefte aan het uitwisselen van kennis en ervaring over de aanpak van laaggeletterdheid. Bijvoorbeeld om het bereiken van de doelgroep, leermethoden, instrumenten, kwaliteit en vertaling van beleid naar uitvoering.
- 5. Inzetten op kwaliteit.** Het ministerie van OCW heeft in 2021 een handreiking voor centrumgemeenten laten opstellen voor volwasseneneducatie²². Het doel is dat Fryslân op basis hiervan een regionaal kwaliteitskader opstelt en hierbij zoveel mogelijk aansluit bij de kwaliteitsborging uit de Handreiking.²³

²³ Gemeente Leeuwarden (n.d.). Regionaal programma volwasseneneducatie 2020 – 2024.

Figuur 2. Actielijnen.

In de regio zijn de taken voor de uitvoering van de geletterdheidsaanpak als volgt verdeeld. De gemeente Leeuwarden heeft als centrumgemeente vanuit het WEB-budget de volgende (wettelijke) taken:

- Het opstellen van een regionaal programma educatie in overleg met andere gemeenten in de regio;
- Het vervullen van de rol van opdrachtgever van de onderwijsinstelling waar de WEB middelen zijn ingezet;
- Het verantwoorden van de gelden aan het ministerie;
- Het uitwerken van een methode voor monitoring.

Alle gemeenten hebben de volgende verantwoordelijkheden:

- Zorgen voor inzicht in de vraag naar taalonderwijs onder hun bewoners;
- Het inbrengen van deze vraag in het overleg voor het regionaal programma;
- Het aantrekken van aanbieders voor subregionaal en lokaal aanbod door middel van contacten en subsidies;
- Het leveren van verantwoordingsinformatie die de centrumgemeenten nodig heeft ter verantwoording aan het ministerie;
- Bepalen of deelnemers zelf financieel moeten bijdragen;
- Signalering en toeleiding van laaggeletterdheid;

²⁴ Gemeente Leeuwarden (n.d.). Regionaal programma volwasseneducatie 2020 – 2024.

- Het organiseren van de lokale ketenaanpak.

Gemeenten kunnen dit niet alleen. Naast het Rijk en de provincie staan onder andere in het Regioplan de volgende partijen genoemd als belangrijkste samenwerkingspartners voor de uitvoering van de geletterdheidsaanpak.

Partner	Toelichting
Afúk	Afúk zet zich in voor de Friese taal door het uitgeven en verkopen van boeken in het Fries, het ontwikkelen van cursussen en onderwijsmethoden, het opzetten van verschillende (deel) projecten en campagnes ter bevordering en behoud van de Friese taal. Afúk werkt hiervoor samen met alle organisaties die zich inzetten voor de Friese taal en cultuur en met organisatie die zich inzetten voor andere minderheidstalen in Europa. ²⁵
Bibliotheken	Bibliotheken zijn een steeds belangrijkere partner voor overheden. In Fryslân wordt het bibliotheeknetwerk in samenwerking met het landelijke netwerk vormgegeven. Provinciale Ondersteuningsinstelling (POI) Fers verbindt het provinciale en landelijke netwerk, het landelijke netwerk bestaat uit de KB, de Vereniging Openbare Bibliotheken (VOB) en Samenwerkende POI's Nederland (SPN). De vijf Friese bibliotheken, namelijk Bibliotheek Drachten, dBieb, Bibliotheken Noord Fryslân, Bibliotheken Mar en Faen en Bibliotheken ZuidOost

²⁵ Zie: <https://afuk.frl/nl/>

	<p>Fryslân, zijn samen vertegenwoordigd in het Fries Bibliotheken Netwerk (FBN)</p> <p>De dienstverlening van de bibliotheek richt zich in dit kader op: het (zelf)redzaam maken van burgers met een (non-formeel) educatie-aanbod en hulp en ondersteuning. Hiertoe organiseert de bibliotheek (digi-)taalcurssusen en inloopsprekuren. Bibliotheken zijn ook de aanbieders van de preventieve programma's BoekStart en de Bibliotheek op School (dBos).</p>
Cedin	<p>Cedin ondersteunt en begeleidt scholen in Fryslân bij het vormgeven van een volledig aanbod in het Fries. Cedin doet dit onder andere door het begeleiding van scholen in het opzetten en onderhouden van twee- of drietalig onderwijs waarbij Fries altijd één van de talen is, het ontwikkelen van lesmaterialen en het organiseren van evenementen voor leraren en leerlingen.²⁶</p>
Friesland College (nu Firda)	<p>Friesland College was tot 2022 de belangrijkste opdrachtnemer voor de uitvoering van de WEB-middelen in de Arbeidsmarktregio Friesland. Voor de periode 2022 – 2026 is een nieuwe aanbesteding gestart. Deze is gewonnen door Firda (Friesland College en ROC Friese Poort). Deze partij biedt zowel de formele als de non-formele educatie aan op verschillende locaties in de regio. In de non-formele educatie wordt ook samengewerkt met bibliotheken.</p>
Lokale samenwerkingspartners	<p>Naast deze partijen zijn gemeenten ook verantwoordelijk voor het zoeken van samenwerking met lokale instellingen en organisaties. Instanties die</p>

²⁶ Zie: <https://www.cedinonderwijs.nl/themas/meertalig-onderwijs/>.

	<p>met name kunnen herkennen en doorverwijzen: Uitkeringsinstanties (UWV), GGD (jeugdgezondheidsmedewerkers), wijk-, dorps- en gebiedsteams, buurtcentra, bedrijven, welzijnsorganisaties, kinderopvang, basis- en middelbare scholen, taalscholen, zorginstanties en vrijwilligersorganisaties (Humanitas, VoorleesExpress).</p> <p>Deze partijen doen dit vanuit de afspraken die gemaakt zijn met de individuele gemeenten. Hier worden vanuit de WEB geen extra middelen voor beschikbaar gesteld.</p>
Stichting ABC	<p>Vrijwilligersorganisatie voor laaggeletterden, met een locatie in Fryslân. De stichting behartigt de belangen van laaggeletterden. Alle Friese gemeenten kunnen gebruik maken van de diensten van Stichting ABC.</p>
Stichting Lezen en Schrijven	<p>Op basis van het regionaal/lokaal programma aanpak laaggeletterdheid biedt Stichting Lezen en Schrijven in de periode 2020-2024 de volgende ondersteuning aan de Arbeidsmarktregio Friesland:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ondersteuning bij beleidsontwikkeling; • Ondersteuning bij beleidsuitvoering; • Ondersteuning bij kennisdeling en innovatie.

Tabel 1. Overzicht belangrijkste samenwerkingspartners geletterdheidsaanpak.

In Fryslân komen op regionaal niveau verschillende samenwerkingspartners op het gebied van laaggeletterdheid bij elkaar in verschillende netwerken, vaak op initiatief van de Friese POI Fers.

- De vijf lokale bibliotheken en Fers komen bijeen in **het Fries Bibliotheken Netwerk (FBN)**. Samen vertegenwoordigt het FBN 41 bibliotheekvestigingen, 285 keer de *Bibliotheek op school* primair onderwijs (po) of een een vergelijkbaar programma, 22 keer de *Bibliotheek op school* voortgezet onderwijs (vo) (vmbo), 246 BoekStartlocaties in de kinderopvang, 36 digi-taalhuizen en vier makersplaatsen.²⁷
- Binnen het samenwerkingsverband **Platform Lesbefoordering Frysk (PLF)** werkt Fers samen aan de doorlopende leeslijn Fries met partijen als literatuurmuseum en archief Tresoar, Omrop Fryslân, kennisinstituut SFBO, cursusinstituut en uitgever Afúk, en Stichting Lezen.²⁸
- Het **Fries Leesoffensief** is een initiatief opgestart door Fers. In het Leesoffensief werken partners samen aan meer leesplezier en betere leesvaardigheid.²⁹

In de rest van deze paragraaf inventariseren we in hoeverre individuele Friese gemeenten beleid hebben opgesteld voor de aanpak van laaggeletterdheid en in hoeverre Friese gemeenten (in een netwerk) samenwerking met belangrijke samenwerkingspartners.

²⁷ Zie: <https://fers.nl/oogst-archief/netwerkfunctie/>.

²⁸ Zie: <https://fers.nl/oogst-archief/netwerkfunctie/>.

Overkoepelende bevindingen

In veel gevallen is de intentie en/of aanpak van laaggeletterdheid vastgelegd in een beleidsdocument, zoals in een:

- Uitvoeringsprogramma;
- Notitie;
- Convenant;
- Beleidsplan;
- Coalitieakkoord.

Het detailniveau van de beleidsdocumenten verschilt sterk tussen gemeenten. Enkele keren staat het alleen als ambitie benoemd in een coalitieakkoord, notitie of beleidsplan. Andere keren zijn uitgangspunten, doelstellingen, actielijnen en gewenste resultaten geformuleerd in een uitvoeringsprogramma. Enkele keren is de aanpak niet vastgelegd in een beleidsdocument. Een enkele gemeente heeft een stappenplan uitgewerkt in een strategisch plan voor intern gebruik.

In veel gevallen vindt in de Friese gemeenten de samenwerking met de belangrijkste partijen op het gebied van laaggeletterdheidsaanpak plaats in een overleg. Denk bijvoorbeeld aan een werkgroep of een thematafel. In de meeste gemeenten komen de belangrijkste samenwerkingspartners samen in een ketenpartneroverleg. In enkele gevallen stelt dit overleg ook een gezamenlijk jaarplan op. De belangrijkste samenwerkingspartners zijn:

- De bibliotheek;
- Het onderwijs (bijvoorbeeld Friesland College, maar ook PO en VO scholen);
- Welzijnsorganisaties;
- Stichting Lezen en Schrijven (vanuit een adviserende rol); en
- Kinder- en peuteropvang.

²⁹ Zie: <https://friesleesoffensief.nl/>.

Specifiek op het gebied van curatie geven gemeenten aan de wens te hebben ook werkgevers en/of werkgeversorganisatie te laten aansluiten bij dit overleg. Tegelijkertijd geven ze aan dat dit nog moeizaam gaat.

De geletterdheidsaanpak sluit in gemeenten aan bij andere beleidsterreinen. Denk aan armoede/schuldhelpverlening, gezondheid, onderwijs, sociaal domein en participatie. Een enkele gemeente geeft aan specifiek beleid te voeren op het betrekken van ouders (beleid ouderbetrokkenheid). Gemeenten zetten hier bijvoorbeeld in op samenwerking met consultatiebureaus, VVE thuisprogramma's en projecten en bijeenkomsten aangeboden door scholen en bibliotheken om ouders te stimuleren (meer) voor te lezen.

Ook uit de schriftelijke uitvraag onder Friese gemeenten blijkt dat vrijwel alle gemeenten inzetten op een integrale aanpak. Laaggeletterdheid wordt in deze gemeenten aangepakt vanuit verschillende beleidsterreinen en met verschillende samenwerkingspartners. In deze gemeenten is de aanpak dan ook onderdeel van verschillende beleidsterrein zoals het onderwijsbeleid, gezondheidsbeleid, armoedebeleid en participatie. De focus van de integrale aanpak ligt met name op integraliteit tussen beleidsterreinen en het samenbrengen van verschillende samenwerkingspartners op verschillende beleidsterreinen, zoals bibliotheken, onderwijs, welzijnsorganisaties en gezondheidszorg in een netwerk. Er is weinig tot geen aandacht in het beleid voor de samenhang tussen curatie en preventie.

³⁰ Zie: <https://www.gezinsaanpak.nl/bouwstenen/financiering>.

3.3. Financiering

Voor het uitvoeren van een geletterdheidsaanpak hebben gemeenten structurele financiering nodig. De doelstellingen en de bijbehorende aanpak vormen de basis om een budget op te stellen vanuit gemeentelijke middelen. Vanuit de regierol die de gemeente heeft kan zij met de verschillende betrokken partners afstemmen hoe zij hun budgetten inzetten.³⁰

Voor de aanpak van laaggeletterdheid zijn er verschillende financieringsstromen beschikbaar, namelijk het WEB-budget, de decentralisatie-uitkering en aanvullende financiering.

WEB-budget

In het kader van de Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB) stelt het Rijk jaarlijks een budget beschikbaar voor opleidingen, taal, rekenen en digitale vaardigheden aan volwassenen. Deze gelden kunnen worden ingezet voor de geletterdheidsaanpak. Het WEB-budget wordt op basis van een verdeelsleutel (zoals inwonersaantal, aantal inwoners met een migratieachtergrond etc.) uitgekeerd aan gemeenten. De gemeenten hebben uiteindelijk zelf de regie over de besteding van deze regionale WEB-gelden. De centrumgemeente Leeuwarden is eindverantwoordelijk voor de inzet van alle WEB-middelen.

Het WEB-budget is een Specifieke Uitkering (SPUK). Dit betekent dat het geld vanuit de WEB geoormd is, en het alleen kan worden ingezet voor opleidingen taal-, rekenen en digitale vaardigheden (uitvoering). Deze opleidingen (zowel formele als non-formele educatie) dienen gebaseerd te zijn op de landelijke standaarden en Eindtermen Volwasseneneducatie. Het is bedoeld voor onderwijs aan volwassenen.³¹

³¹ Expertisepunt Basisvaardigheden (2021). Kennisdocument. Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB) - een korte uitleg.

In het Regioplan is vastgelegd dat het ministerie van OCW nadenkt over een vrijere besteding van de WEB-middelen. De bedoeling is namelijk dat de aanpak van laaggeletterdheid in 2024 onderdeel is van het Sociaal Domein bij gemeenten. Dit kan gevolgen hebben voor de WEB als de gelden geoormerkt naar individuele gemeenten gaan, waarbij elke gemeente zelf kan bepalen hoe de middelen worden ingezet. Momenteel is dit traject echter opgeschort.

Het WEB-budget wordt in eerste instantie verdeeld onder de 35 arbeidsmarktregio's, met aangesloten centrumgemeenten. De centrumgemeente in Fryslân is de gemeente Leeuwarden. Als centrumgemeente heeft Leeuwarden de volgende taken en verantwoordelijkheden:

- Het ontvangen van de WEB middelen.
- Het ontvangen van extra budget voor administratie, coördinatie, werving en deskundigheidsbevordering.
- Het verdelen van de WEB-middelen over de gemeenten binnen de eigen regio, door middel van een zogenaamde hanteersleutel.
- Het opstellen van een samenwerkingsovereenkomst met gemeenten binnen de regio.
- Het opstellen van een regionaal educatieprogramma. Belangrijke aandachtspunten voor dit plan zijn:
 - Het is een ambitieus plan, met speerpunten en prioriteiten
 - Het plan bevat een analyse van de aard en omvang van de problematiek
 - Het plan toont de educatieve vraag van diverse doelgroepen en het onderwijsaanbod
 - Het omvat de afstemming tussen formeel en non-formeel onderwijs.
 - Het bevat de hoogte van het WEB-budget, de verdeling van de gelden en een bijbehorende begroting.
 - Het omschrijft de wijze van inkoop
 - Het omvat kwaliteitsbeleid, monitoring en verantwoording.

- Het verzorgen van inkoop van volwasseneducatie met aanbestedingen en subsidieregelingen. Vastgesteld door het College van B&W.
- Het afleggen van verantwoording aan het Rijk voor de juiste besteding van het regionale budget.

Omdat bibliotheken een belangrijke rol spelen in de uitvoering van de non-formele volwasseneducatie, komen zij ook in aanmerking voor financiering vanuit het WEB-budget. Bibliotheken moeten dan wel voldoen aan de volgende voorwaarden:

- Trajecten taal-, rekenen-, en digitale vaardigheden moeten refereren naar de Standaarden en Eindtermen Volwasseneducatie;
- Volwassenen die wonen in de desbetreffende gemeente;
- Geen deelname van verplichte inburgeraars;
- Monitoring en verantwoordingsplicht;
- Overige eisen zoals gesteld in de gemeentelijke aanbesteding of subsidieregeling.

Decentralisatie-uitkering

Naast het WEB budget, versterkt het Rijk in de periode 2020-2024 extra middelen om centrumgemeenten te ondersteunen bij de coördinatie en uitvoering van regionale plannen. Fryslân ontvangt een **decentralisatie-uitkering** van een bedrag van € 142.000 in 2020 olopend tot € 170.000 in 2024.

Gemeenten dienen gezamenlijk afspraken te maken over het inzetten van de middelen. De belangrijkste afspraak is dat de middelen ten goede dienen te komen om een grotere doelgroep te bereiken. De VNG heeft deze afspraken in 2020 eenzijdig opgesteld namens de gemeenten.

Voor Fryslân staat in het Regioplan dat een groot deel van de middelen uit de decentralisatie-uitkering in 2020 en 2021 wordt gereserveerd voor het aanvullen van educatietrajecten. De uitvoeringskosten zijn namelijk gestegen terwijl het

WEB budget niet is geïndexeerd voor de periode 2020-2024. Dit om kunnen voldoen aan de bestuurlijke afspraak dat het bereik van de doelgroep wordt vergroot.³²

De begroting ziet er in het Regioplan als volgt uit:

	2020	2021
Monitoringssysteem	€ 28.000	N.v.t.
Ondersteuning Stichting ABC	€ 20.000	€ 20.000
Campagne "ik leer meer"	€ 5.000	N.v.t.
Coördinatie regionale aanpak	N.v.t.	€ 25.000
Regionale aanpak werkgevers	N.v.t.	€ 20.000
Vliegwielbudget gemeenten	N.v.t.	€ 160.000
Reserve	€ 89.000	€ 35.000
Totaal	142.000	€ 259.700³⁴

Tabel 2. Begroting regioplan.

Aanvullende financiering

Vanwege het feit dat het WEB-budget alleen kan worden ingezet voor curatieve activiteiten, zoals educatietrajecten voor inwoners die zijn ingeburgerd en ouder zijn dan 18 jaar, moeten gemeenten ook zelf op zoek naar aanvullende financieringsmogelijkheden voor preventieve activiteiten, aangezien de aanpak van laaggeletterdheid breder is dan enkel volwasseneducatie.³⁵

³² Gemeente Leeuwarden (n.d.). Regionaal programma volwasseneducatie 2020 – 2024.

³³ Gemeenten kunnen het Vliegwielbudget aanvragen bij de contactgemeente Leeuwarden, om de aanpak van laaggeletterdheid binnen de gemeente naar een hoger plan te tillen. Het vliegwielbudget kan bijvoorbeeld worden ingezet voor het aanstellen van een aanjager geletterdheid.

Om dit te kunnen opvangen zouden gemeenten aanvragen kunnen doen voor subsidieregelingen, maar zouden gemeenten ook bij het opstellen van hun begroting rekening kunnen houden met de geletterdheidsaanpak bijvoorbeeld door te kijken hoe (delen) van budgetten van afdelingen kunnen worden gecombineerd om te komen tot een meerjarige financiering van de gemeentelijke geletterdheidsaanpak.³⁶

Overkoepelende bevindingen

Veel gemeenten hebben niet specifiek geld begroot voor de geletterdheidsaanpak. Wanneer laaggeletterdheid in de begroting wordt benoemd, is dit vaak onderdeel van een ander beleidsterrein, zoals onderwijs en het sociaal domein. De gemeente zet in deze gevallen geld vanuit deze beleidsterreinen in voor de geletterdheidsaanpak.

Ook uit de schriftelijke uitvraag blijkt dat geen enkele gemeente een specifiek in de begroting vastgezet, structureel budget heeft voor de aanpak van laaggeletterdheid.

Gemeenten/bibliotheken kunnen ook in aanmerking komen voor bepaalde specifieke subsidies voor het aanstellen van een aanjager geletterdheid, bijvoorbeeld, of voor het uitrollen van de bewezen effectieve methode de Bibliotheek *op school* (dBos).

Gemeenten geven dus aan voornamelijk incidentele subsidies te gebruiken voor de aanpak van laaggeletterdheid, of geld te gebruiken uit andere beleidsterreinen.

³⁴ Inclusief het deel uit 2020.

³⁵ Gemeente Leeuwarden (n.d.). Regionaal programma volwasseneducatie 2020 – 2024.

³⁶ Zie: <https://www.gezinsaanpak.nl/bouwstenen/financiering>.

Voorbeelden van incidentele subsidies/budgetten zijn:

- Subsidies vanuit de gemeenten voor bibliotheken en (digi-)taalhuizen
- Rijksbijdrage voor het realiseren VVE aanbod.
- Vanuit het Masterplan basisvaardigheden is in 2022-2023 subsidie (impulsregeling) aan bibliotheken verstrekt voor ondersteuning leesbevordering op nieuwe locatie BoekStart in de kinderopvang en de Bibliotheek op school po en vmbo. Eén gemeente geeft in de begroting ook aan Nationaal Programma Onderwijsmiddelen te gebruiken voor taalontwikkeling en dBos).
- Subsidie van de gemeente voor dBos (dit kan bestaan uit een cofinanciering van de gemeente, onderwijs en de bibliotheek).
- Subsidie van de gemeente voor de bibliotheek voor het aanstellen van een aanjager geletterdheid.
- Extra financiering voor de aanjager geletterdheid vanuit het participatiebudget of als aanvulling uit vliegwielbudget.

Enkele gemeenten geven in de schriftelijke uitvraag aan wel jaarlijks een vast geldbedrag uit te geven aan de aanpak van laaggeletterdheid. De bedragen verschillen van € 10.000 per jaar tot € 50.000 per jaar. Deze bedragen zijn echter niet geormerkt voor de aanpak van laaggeletterdheid, maar komen uit de begroting van andere beleidsterreinen.

3.4. Expertise

Het is belangrijk dat gemeenteambtenaren en andere uitvoeringspartners hun kennis over het werken aan laaggeletterdheid blijven ontwikkelen en dat gemeenten de expertise over laaggeletterdheid, en taalontwikkeling blijven versterken binnen de eigen gemeente. Het vergroten van deze kennis kan worden ondersteund door de informatie, tools en handreikingen die worden verstrekt door organisaties als Stichting Lezen, Stichting Lezen & Schrijven en de Koninklijke Bibliotheek.³⁷

Overkoepelende bevindingen

In Fryslân hebben vrijwel alle gemeenten een vorm van samenwerking met partijen die specifieke kennis en expertise hebben op specifieke terreinen. Deze samenwerking is vaak vormgegeven in een ketenpartneroverleg (zie netwerk en beleid). In dit ketenpartneroverleg zitten bibliotheken, scholen en andere relevante organisaties zoals welzijnsorganisaties en gezondheidspartijen. Zij nemen allemaal hun eigen expertise mee naar het overleg, wat bevorderlijk is voor de integrale aanpak.

Een aantal Friese gemeenten hebben een aanjager/verbinder geletterdheid aangesteld. Op basis van de schriftelijke uitvraag weten we dat in ieder geval vijf Friese gemeenten gebruik maken van een aanjager geletterdheid. Deze aanjager geletterdheid is vaak een van de partijen in het ketenpartneroverleg en is verantwoordelijk voor het bij elkaar brengen van de juiste partijen in dit overleg. In de meeste gemeenten is de aanjager in dienst van de gemeente, in enkele gevallen is de aanjager in dienst van de bibliotheek.

Hoewel het de taak is van de aanjager om de belangrijkste partijen samen te brengen in een (ketenpartner)overleg, waaronder bibliotheken en het onderwijs,

lijkt de focus van de aanjager in Friese gemeenten nog voornamelijk te worden ingezet voor curatieve activiteiten. De aanjager dient in Friese gemeenten namelijk vaak bewustwording te creëren bij bredere doelgroep waar laaggeletterden zich bevinden, zodat laaggeletterdheid kan worden gesignaleerd. De aanjager geeft ook vaak trainingen op het gebied van bewustwording. Daarnaast brengt de aanjager in kaart waar laaggeletterden zich melden (bijvoorbeeld omdat ze schulden hebben) en wordt bij deze organisaties bewustwording gecreëerd zodat zij signalen sneller opmerkingen. Ook analyseert de aanjager welke organisaties in direct contact komen met laaggeletterden.

Friese gemeenten zijn tevreden over de werking van een aanjager geletterdheid en willen de komende jaren hierop blijven inzetten, als hier budget voor is.

³⁷ Zie: <https://www.gezinsaanpak.nl/bouwstenen/expertise>.

3.5. Activiteiten

In Nederland en ook specifiek in Fryslân wordt al veel ingezet op bewezen effectieve activiteiten om laaggeletterdheid aan te pakken zoals BoekStart en de Bibliotheek op school.³⁸ Daarom richt de geletterdheidsaanpak zich in eerste instantie voornamelijk op bestaand aanbod op het gebied van laaggeletterdheid. Het achterliggende idee is dat door dit aanbod beter met elkaar te verbinden of uit te breiden, meer gezinnen kunnen worden bereikt en effectiever worden ondersteund.

Het aanbod kan onderscheiden worden in preventief aanbod en curatief aanbod.

Enkele voorbeelden van preventief bestaand aanbod zijn:

- Activiteiten op kinderdagverblijven en basisscholen gericht op kinderen met een VVE-indicatie. Deze activiteiten betrekken vrijwel altijd ook de ouders. Voorbeelden hiervan zijn BoekStart en de Bibliotheek op school (dBos).
- Activiteiten van de bibliotheek gericht op de taal- en leesontwikkeling van kinderen, waarbij soms ook ouders worden ondersteund in hun rol (bijvoorbeeld de BoekStartcoach).
- Activiteiten van welzijnsorganisaties voor ouders en hun jonge kinderen, gericht op het spelonderwijs bevorderen van de taalontwikkeling.³⁹

Uit de schriftelijke uitvraag blijkt dat Friese gemeenten nog voornamelijk inzetten op preventieve activiteiten zoals:

- Samenwerking met kinderopvang, peuteropvang en consultatiebureaus.
- Deelname aan BoekStart en dBos. In de provincie Fryslân is er een samenwerking met 246 van de in totaal 422 kinderopvanglocaties via

BoekStart (58%). In Noord-Fryslân werkt 51 – 75% van de kinderopvanglocaties in het werkgebied van deelnemende bibliotheken met BoekStart. In de rest van Friesland werkt tussen de 26 – 50% van de kinderopvanglocaties in het werkgebied van bibliotheken met BoekStart.⁴⁰ Op 285 basisscholen (73%) is de aanpak dBos of een vergelijkbaar programma ingevoerd waarvan 239 scholen een aanpak hebben via dBos, 106 po scholen hebben geen samenwerking via dBos of een vergelijkbaar programma.⁴¹ 22 vo scholen hebben een getekende samenwerkingsovereenkomst met de bibliotheek.⁴² In twee gemeenten doet een aantal schoollocaties bovendien mee aan de pilot dBos+ in het kader van effectief leesonderwijs.

- Enkele gemeenten hebben ook specifiek beleid op het betrekken van ouders, door het bevorderen van VVE thuis programma's, het organiseren van bijeenkomst voor ouders, het creëren van een talige thuisomgeving, activiteiten in het kader van laaggeletterdheid. Deze activiteiten worden uitgevoerd door VVE of bibliotheken.
- Enkele gemeenten geven aan dat ook het creëren van bewustwording bij zorgverleners en medewerkers van consultatiebureaus onderdeel is van hun preventieve activiteiten.

Voorbeelden van curatief bestaand aanbod zijn:

- **Formeel onderwijs.** Formeel onderwijs is diplomagericht en wordt uitgevoerd door gecertificeerde onderwijsaanbieders. In Fryslân wordt formele educatie onder andere aangeboden door Firda. Gemeenten in Fryslân maken ook veelvuldig gebruik van de 'ik-leermeer campagne', een laagdrempelig platform voor het werven van deelnemers, opgezet door Friesland College.

³⁸ Stichting Lezen (2020). Lezen met BoekStart en de Bibliotheek op school werkt.

³⁹ Zie: <https://www.gezinsaanpak.nl/bouwstenen/activiteiten>.

⁴⁰ Zie: <https://www.bibliotheeknetwerk.nl/onderzoek/monitor-boekstart>.

⁴¹ Zie: <https://www.bibliotheeknetwerk.nl/publicaties/primair-onderwijs-2021-2022>.

⁴² Zie: <https://www.bibliotheeknetwerk.nl/publicaties/voortgezet-onderwijs-2021-2022>.

- **Non-formeel onderwijs.** Deze vorm van onderwijs is niet diplomagericht. Hier kan weer onderscheid worden gemaakt tussen non-formeel onderwijs door gecertificeerde aanbieders die gericht is op niveauverhoging. Niet-gecertificeerde aanbieders richten zich dan weer op ondersteuning, oefenen en vaardigheden in de praktijk. In Fryslân wordt non-formeel onderwijs aangeboden door digi-taalhuizen en bibliotheken. De inzet van **(digi)-taalhuizen** is volgens Friese gemeenten heel belangrijk en wordt gezien als een van de belangrijkste instrumenten in de aanpak van laaggeletterdheid. In Fryslân zijn er op 60 locaties digi-taalhuizen waar non-formele educatie wordt aangeboden.

Wanneer gemeenten verder inzetten op curatie, worden meestal de volgende activiteiten aangeboden:

- Taalcursussen door Friesland College;
- Inzetten van taalcafé's;
- Informatiepunten Digitale Overheid (IDO);
- Inzetten en doorontwikkelen van (digi-)taalhuizen;
- Ik wil leren campagne.

Ook geven veel gemeenten aan de wens te hebben om op het gebied van curatie meer in te zetten op bewustwording bij werkgevers, maar ook zorgverleners om NT1'ers die laaggeletterd zijn tijdig te herkennen en te kunnen doorverwijzen naar passend aanbod.

Enkele gemeenten geven ook aan zelf het goede voorbeeld te geven door richting bewoners te communiceren op B1 niveau, de eigen werknemers trainingen te geven in communiceren op B1 taalniveau. Eén gemeente biedt een zogenaamde brievenwasserette aan, waar inwoners hun brieven naartoe kunnen sturen en

⁴³ Zie: <https://fers.nl/vernieuwers/tomke/>.

waar de brief door de bibliotheek en/of de welzijnsorganisatie wordt omgezet in begrijpelijke taal.

Verder zijn er in Fryslân ook speciale activiteiten ontwikkeld die het lezen in het Frysk beogen te bevorderen. Bekende succesvolle projecten zijn Tomke⁴³ en LesNô⁴⁴ van het PLF.

Overkoepelende bevindingen

Activiteiten zijn lang niet altijd verbonden aan doelstellingen en uitgangspunten. In de geletterdheidsaanpak wordt idealiter ingezet op zowel curatieve als preventieve activiteiten. In de meeste gemeenten is nog weinig verbinding tussen preventieve activiteiten, zoals inzetten op VVE, samenwerking met kinderopvang en consultatiebureau en het inzetten van BoekStart en dBos en curatieve activiteiten, zoals (in)formeel aanbod door Firda, (digi-)taalhuizen en het creëren van bewustwording. Uit beleidsstukken, gesprekken en de schriftelijke uitvraag blijkt dat het voor veel gemeenten lastig is om de doelgroep laaggeletterde volwassenen (NT1-ers) te bereiken. Gemeenten geven daarom aan dat ze voornamelijk inzetten op preventie in plaats van curatie.

⁴⁴ Zie: <https://fers.nl/oogst-archief/lesno/>.

3.6. Monitoring en onderzoek

Om te beoordelen of de gekozen geletterdheidsaanpak daadwerkelijk de beoogde resultaten oplevert, is het van belang om de geletterdheidsaanpak te monitoren en te onderzoeken.

Monitoren is het systematisch volgen en evalueren van de implementatie en de resultaten van de gekozen geletterdheidsaanpak. Monitoring is gericht op het continu bijhouden van de voortgang ten opzichte van de gestelde doelen en indicatoren, terwijl onderzoek een diepgaandere analyse biedt van de behaalde resultaten en de factoren die daaraan bijdragen. Door middel van monitoring en onderzoek kan bijgehouden worden hoe en of de gekozen geletterdheidsaanpak werkt.

Monitoring en onderzoek is belangrijk omdat het inzichtelijk maakt of met de gekozen aanpak de gewenste resultaten worden behaald. Het zorgt er bovendien voor dat eventuele succesfactoren en knelpunten in de aanpak snel worden geïdentificeerd, en dat de aanpak hier eventueel op kan worden bijgestuurd.⁴⁵

Monitor BoekStart of de Bibliotheek op school

Voor monitoring kunnen bestaande instrumenten en onderzoeken worden gebruikt, zoals de monitor BoekStart⁴⁶ of dBos⁴⁷. Deze monitoringstools bieden per locatie inzicht in de gesteldheid van leesbevordering en leesmotivatie. Op basis van deze resultaten kunnen vervolgens leesplannen gemaakt worden.

Landelijk Beeld Volwasseneducatie (voorheen monitor laaggeletterdheid)

Het Rijk en gemeenten zijn gestart met het opzetten van een instrument voor het krijgen van een landelijk beeld over volwasseneducatie. Voor dit overzicht dienen gemeenten data aan te leveren over volwasseneducatie aan het CBS, om hiermee

de aanpak van laaggeletterdheid te monitoren en verbeteren. De gemeenten die data aanleveren, krijgen aan het eind van het jaar een overzicht van hun eigen (WEB)-regio en een totaaloverzicht van Nederland.

In 2021 en 2022 heeft een aantal gemeenten al data opgeleverd als pilot voor dit Landelijke Beeld. In 2023 start het Landelijk Beeld Volwasseneducatie officieel met een verbeterde werkwijze. De centrumgemeenten en de aanbieders die zijn doorgegeven als dataleverancier ontvangen in maart 2023 inloggegevens voor het systeem van het CBS waar de gegevens worden aangeleverd.⁴⁸

In het Regioplan beschrijft Fryslân het inzetten op monitoring als een van de actielijnen van de geletterdheidsaanpak.

De gemeente Leeuwarden heeft als centrumgemeente voor de provincie Fryslân gekozen voor de monitor van QWASP B.V. De gegevens uit deze monitor worden gedeeld met het CBS. De monitor kan worden ingezet bij zowel de (digi-)taalhuizen als bij ROC's in de regio die het educatieaanbod verzorgen. De vragenlijst bestaat uit vragen die verplicht zijn gesteld door het ministerie en aangevuld met vragen over de cursisten die zowel de gemeente als de ROC's graag beantwoord willen zien. Er is een verschil gemaakt tussen vragen voor Educatiecursisten en voor Taalhuisdeelnemers. Ook is er een categorie in te vullen specifieke persoonsgegevens. Het systeem monitort op de volgende aspecten:

- Aantallen en soorten activiteiten;
- Aantallen deelnemers per activiteit;
- Activiteiten al dan niet-afgerond/non-formele educatie en redenen voor het niet afronden;
- Diploma of certificaat al dan niet behaald/formele educatie en redenen voor het niet-behalen;

⁴⁵ Zie: <https://www.gezinsaanpak.nl/bouwstenen/monitoring-onderzoek>.

⁴⁶ Zie: <https://www.boekstartpro.nl/monitor.html>.

⁴⁷ Zie: <https://pro.debibliotheekopschool.nl/monitor.html>.

⁴⁸ Zie: <https://www.telmeemetaal.nl/aan-de-slag/gemeenten/landelijk-beeld-volwasseneducatie>.

- Effecten op zelfredzaamheid, sociale contacten, activiteiten in georganiseerd verband, arbeidsmarkt/betaald werk, vervolgonderwijs.⁴⁹

Monitor GGG

Momenteel wordt een monitoringsinstrument voor de GGG ontwikkeld. Dit monitoringsinstrument zal medio 2024 beschikbaar zijn.

Overkoepelende bevindingen

Zoals benoemd neemt de regio Fryslân deel aan de monitor van QWASP B.V. in het kader van het Landelijk Beeld Volwasseneducatie. Het is aan de gemeenten om gegevens aan te leveren voor deze monitor. Gemeenten kunnen ook kiezen om aan te sluiten bij een andere monitor en/of hun eigen doelen en plannen te evalueren/monitoren.

Verder gebeurt op het gebied van monitoring het volgende:

- Eén gemeente heeft de eigen aanpak enkele jaren geleden al geëvalueerd en heeft de aanpak toen ook aangepast.
- Eén gemeente geeft in beleidsstukken voornemens is te starten met BoekStart en dBos te willen aansluiten bij de monitor BoekStart en de monitor dBos
- Enkele gemeenten geven aan hun uitvoeringsprogramma op termijn te willen evalueren.
- Van de meeste gemeenten is echter geen informatie bekend over monitoring en evaluatie.

Het is niet bekend dat gemeenten zelf onderzoeken uitzetten of hebben uitgezet naar de effectiviteit van hun huidige aanpak, of naar de behoeften van doelgroepen binnen de gemeenten.

⁴⁹ Gemeente Leeuwarden (n.d.). Regionaal programma volwasseneducatie 2020 – 2024.

3.7. Communicatie

In een integrale geletterdheidsaanpak is er idealiter veel interactie tussen verschillende partijen, dit vraagt om aandacht voor communicatie op verschillende niveaus.

De bouwsteen communicatie is ontwikkeld om alle betrokken partijen, maar voornamelijk gemeenten, handvatten te bieden om de communicatie met verschillende doelgroepen goed te laten verlopen.⁵⁰

Overkoepelende bevindingen

In de meeste gemeenten communiceren de belangrijkste samenwerkingspartijen, zoals de bibliotheken en (digi-)taalhuizen over de geletterdheidsaanpak. Bibliotheken communiceren bijvoorbeeld over preventieve activiteiten zoals de inzet van BoekStart en dBos, bijeenkomsten voor ouders om voorlezen te stimuleren, etc. Ook consultatiebureaus brengen ouders op de hoogte van BoekStart.

Enkele gemeenten zetten in hun communicatie wel in op het creëren van bewustwording richting werkgevers en zorgverleners. Dit gaat nog moeizaam, maar hier liggen wel kansen. De gemeente Heerenveen heeft bijvoorbeeld een signaalkaart voor werkgevers. In deze signaalkaart wordt in drie stappen beschreven hoe werkgevers laaggeletterdheid bij werknemers kunnen herkennen, bespreken en door kunnen verwijzen.

Om meer doelgroepen te bereiken worden er via Stichting ABC taalambassadeurs ingezet. Zij worden met name ingezet om als ervaringsdeskundigen doelgroepen

te bereiken en om met hun verhaal anderen te stimuleren om zichzelf verder te ontwikkelen. In het Regioplan staat dat ten tijde van het opstellen van het plan, twaalf taalambassadeurs actief waren.

Uit beleidsstukken, gesprekken en de schriftelijke uitvraag blijkt dat een deel van de Friese gemeenten ook bezig is hun eigen communicatie richting inwoners laagdrempeliger en toegankelijker te maken. Deze gemeenten gebruiken teksten in B1-niveau in hun communicatie richting inwoners.

⁵⁰ Zie: <https://www.gezinsaanpak.nl/bouwstenen/communicatie>.

4. Conclusies en aanbevelingen

Conclusies ten aanzien van de huidige situatie

Op basis van de inventarisatie zien we dat er in Fryslân al bij veel gemeenten aandacht is voor het aanpakken van laaggeletterdheid. Er is bij een groot deel van de gemeenten én betrokken partijen bewustzijn voor het probleem van laaggeletterdheid. Ook wordt gezien dat de aanpak onderdeel moet zijn van verschillende beleidsterreinen. In veel gemeenten is de aanpak van laaggeletterdheid vastgelegd in een beleidsdocument en zijn er bestaande ketenpartneroverleggen. In deze ketenpartneroverleggen is kennis en expertise aanwezig op verschillende terreinen op het gebied van laaggeletterdheid. De aanpak bij de Friese gemeenten bestaat uit verschillende preventieve en curatieve activiteiten zoals de bewezen effectieve methoden BoekStart en de Bibliotheek op school. Er is nog niet altijd verbinding tussen de preventieve en curatieve activiteiten. De doelgroep NT1 is lastig te bereiken via de uitgevoerde activiteiten.

Financiering van de aanpak van laaggeletterdheid is een aandachtspunt bij elke gemeente in Fryslân. Op basis van gemeentebegrotingen is niet te herleiden hoeveel middelen jaarlijks gereserveerd zijn voor de aanpak van laaggeletterdheid. Wel is bekend dat in enkele gemeenten de middelen worden ingezet voor een aanjager van geletterdheid in de gemeente. Deze middelen zijn nog niet toereikend. Tot slot wordt de aanpak van laaggeletterdheid nog in geen enkele gemeente gemonitord.

Aanbevelingen voor de toekomst

Voor een duurzame integrale aanpak van laaggeletterdheid bij Friese gemeenten en de provincie Fryslân is het nodig om gezamenlijk te werken aan een aantal doelen. Bij elk doel geven we weer wat belangrijk is en waar we de grootste kansen zien. Deze kansen kunnen worden gezien als aanbevelingen.

Doel 1: vaststellen beleid met aandacht voor de integrale aanpak inclusief doelstellingen voor de lange termijn.

Laaggeletterdheid heeft invloed op veel onderwerpen die spelen in het leven van inwoners van gemeenten zoals onderwijs, gezondheid, armoede en participatie. Het is dus van belang dat binnen een gemeente wordt ingezet op een integrale aanpak van laaggeletterdheid op meerdere domeinen waarbij preventie (voorkomen laaggeletterdheid) en curatie (verminderen laaggeletterdheid) aan elkaar worden verbonden.

Een **kans** is om (integrale) doelstellingen te formuleren voor de lange termijn, met aandacht voor impact, effecten en resultaten. Het is hierbij van belang dat elke gemeente in kaart brengen welke doelgroepen er zijn en waar de behoeften van de verschillende doelgroepen liggen.

Momenteel bestaat een grote verscheidenheid aan verschillende vormen van beleid bij gemeenten als het gaat om de geletterdheidsaanpak. We zien bij sommige gemeenten een duidelijke visie waar de geletterdheid stevig is verankerd in het beleid. In andere gemeenten is het thema nog niet vastgelegd in beleid.

We zien hier een **kans** voor de provincie om een bovenlokale coördinerende rol te pakken. De provincie Fryslân kan een bovenlokale aanjager aanstellen die gemeenten met elkaar in verbinding brengt. Een aanjager geletterdheid vanuit de gemeente of bibliotheek met een voortdurende focus op dit thema, zowel intern als extern, kan een aanzienlijke impact hebben op de effectiviteit en uitvoering van de geletterdheidsaanpak. Een aanjager geletterdheid kan bijvoorbeeld een

essentiële rol spelen bij het opzetten van het ketenoverleg en het vastleggen van (prestatie)afspraken met ketenpartners. Deze persoon brengt partijen bij elkaar en kan (meer) bewustwording creëren bij cruciale partijen binnen de gemeente en/of provincie.

Doel 2: focus op preventie in samenhang met curatie

Het is belangrijk dat gemeenten inzetten op zowel preventieve als curatieve activiteiten. Momenteel geven gemeenten aan voornamelijk kansen te zien in het inzetten op preventieve activiteiten en dat hier veel winst te behalen is. In deze aanpak wordt leesbevordering als middel ingezet om kinderen en jongeren te behoeden voor laaggeletterdheid op latere leeftijd. Bewezen effectieve programma's zijn dBos en BoekStart. Aangezien een groot deel van de PO scholen in Friesland al aangesloten is, zou de ambitie kunnen zijn om te streven naar 100% dBos po. Het versterken van BoekStart en dBos met als beoogd eindresultaat 100% dekking van BoekStart en dBos po voor alle kinderen van 0 tot 12. Daarnaast zou de aanpak dBos voor zoveel mogelijk jongeren van 12 -20 jaar beschikbaar moeten zijn in het voortgezet onderwijs (met name praktijkonderwijs en vmbo), het mbo (regulier en pwo) en het hbo (pabo en lerarenopleiding). Dit voornemen staat ook al op de actieagenda van het Fries Leesoffensief.

Gemeenten zetten voornamelijk in op preventieve activiteiten, omdat het voor gemeenten lastig blijkt om laaggeletterde volwassenen te identificeren en bereiken. Het blijkt in de praktijk bijvoorbeeld een uitdaging om de doelgroep NT1'ers die in aanmerking komen voor curatieve activiteiten te bereiken. Echter, door preventie en curatie niet los van elkaar te zien, zouden meer doelgroepen bereikt kunnen worden. Bijvoorbeeld door in te zetten op een ouderaanpak, kunnen naast kinderen ook laaggeletterde ouders (NT1'ers) bereikt worden.

Doel 3: bewustwording bij samenwerkingspartners en het opzetten van een netwerk

Het is belangrijk dat alle belangrijke samenwerkingspartners in de geletterdheidsaanpak zich bewust zijn van de problematiek rondom laaggeletterdheid, hoe zij dit kunnen signaleren, welke rol zij spelen in de aanpak en welke verantwoordelijkheden zij hebben. Het blijkt voor gemeenten momenteel nog lastig om werkgevers en -organisaties te bereiken. Bewustwording is daarbij een eerste stap. Voor een effectieve aanpak en het bereiken van doelgroepen is het belangrijk dat deze partijen zich bewust zijn van de mogelijkheid dat hun werknemers laaggeletterd kunnen zijn. En wat dat voor hen, als werkgever, voor gevolgen kan hebben.

Een **kans** om bewustwording te creëren is het opzetten van een ketenpartneroverleg inclusief het formuleren en vastleggen van gezamenlijke doelstellingen en afspraken. In een ketenpartneroverleg komen verschillende partijen zoals de bibliotheek, werkgeversorganisaties en welzijnsorganisaties periodiek samen. Het is hierbij van belang dat de ketenpartners gezamenlijk concrete doelstellingen, afspraken en rollen en verantwoordelijkheden binnen het ketenpartneroverleg vastleggen. Daarnaast is het een plek voor het uitwisselen van kennis en ervaring.

De provincie Fryslân of Fers zouden een rol kunnen spelen bij het samenbrengen van het netwerk in ketenpartneroverleggen. De provincie Fryslân en Fers zijn al betrokken bij verschillende netwerken rondom laaggeletterdheid. Zij weten bovendien welke gemeenten samen zouden kunnen werken op het gebied van beleid of het aanstellen van een aanjager.

Een **kans** voor het creëren van bewustwording is ook dat de gemeente een voorbeeldfunctie kan vervullen. De gemeente kan het goede voorbeeld geven door aandacht te hebben voor laaggeletterdheid binnen de eigen organisatie en het inzetten op het begrijpelijker en toegankelijker maken van de eigen

communicatie. Gemeenten kunnen verder bijvoorbeeld standaard communiceren in B1-niveau richting hun inwoners. Hierbij kan ook gebruik worden gemaakt van taalambassadeurs die als ervaringsdeskundigen bewustwording kunnen creëren bij doelgroepen.

Doel 4: Structurele middelen (financiën) om te besteden aan meer personeel (capaciteit) en (structurele) activiteiten

Het is belangrijk dat beleidsmedewerkers bij gemeenten, maar ook ketenpartners voldoende capaciteit hebben om te kunnen besteden aan de geletterdheidsaanpak. In de praktijk blijkt momenteel dat dat veel Friese gemeenteambtenaren doorgaans beperkte tijd hebben om te besteden aan de geletterdheidsaanpak. Ook bij andere ketenpartners, zoals bibliotheken is gebrek aan capaciteit een probleem. Daarmee is de aanpak vaak afhankelijk van een aantal specifieke personen. De duurzame integrale aanpak wordt belemmerd omdat deze specifieke personen (vaak) kunnen wisselen. Borging van de geletterdheidsaanpak in beleid en in werkprocessen is dus van groot belang (zie ook doel 1).

Belangrijk hierbij is dat gemeenten voldoende structurele financiën tot hun beschikking hebben om te kunnen besteden aan de geletterdheidsaanpak. In de praktijk blijken Friese gemeenten nu geen structurele financiering te ontvangen voor de geletterdheidsaanpak. Dit leidt ertoe dat veel (effectieve) activiteiten momenteel op projectbasis plaatsvinden. Er is bijvoorbeeld voor gemeenten geen of nauwelijks financiering beschikbaar voor het aanstellen van een aanjager. Ook zijn vaak weinig uren beschikbaar en voor een korte periode. Gesprekspartners zijn het erover eens dat dringend behoefte is aan structurele financiering om succes op de lange termijn te verzekeren.

Doel 5: periodieke monitoring van beleid en activiteiten

Tot slot, om de geletterdheidsaanpak op langere termijn te verankeren is het volgens gemeenten en andere gesprekspartners van belang dat de vastgestelde doelstellingen en de preventieve en curatieve activiteiten in samenhang periodiek worden gemonitord. Dit kan bijvoorbeeld door aan te sluiten bij de Monitor Volwasseneducatie. Verder is momenteel een monitor GGG in ontwikkeling, deze zal uiterlijk medio 2024 beschikbaar zijn.

Bovenstaande doelen zijn in onderstaande tabel opgenomen met concrete aanbevelingen voor gemeenten en de provincie Fryslân.

Duurzame integrale aanpak	Aanbeveling gemeenten	Aanbeveling provincie
<p>Doel 1. Elke gemeente heeft beleid vastgesteld op het gebied van laaggeletterdheid inclusief doelstellingen voor de lange termijn. Binnen het beleid is aandacht voor integraliteit.</p>	<p>We bevelen Friese gemeenten zonder beleid op het gebied van laaggeletterdheid aan te starten met het vaststellen van beleid, inclusief concrete doelstellingen voor de lange termijn en aandacht voor de integraliteit binnen de aanpak waarbij er verbinding tussen preventie en curatie wordt gemaakt. Het is belangrijk dat medewerkers binnen de gemeente bewust zijn van laaggeletterdheid en de invloed op de samenleving en dus ook op hun eigen beleidsterreinen. Dit kan door de bestaande kennis die er is binnen de gemeente te delen.</p>	<p>We bevelen de provincie Fryslân aan om een grotere rol te spelen bij het coördineren en samenbrengen van de verschillende initiatieven rondom laaggeletterdheid, zowel preventief als curatief. Dit in afstemming met de gemeenten in Fryslân. Het bundelen van succesvolle benaderingen die door gemeenten zijn toegepast en het delen van deze kennis kan de efficiëntie en impact vergroten. Daarnaast kan de provincie meer verantwoordelijkheid nemen voor effectieve communicatie om ervoor te zorgen dat alle belanghebbenden goed geïnformeerd zijn en betrokken blijven.</p>
<p>Doel 2. Focus op preventie in samenhang met curatie. Binnen elke gemeente is aandacht voor zowel preventieve als curatieve activiteiten, ideaal gezien in samenhang.</p>	<p>We bevelen Friese gemeenten aan om meer aandacht te besteden aan de samenhang tussen preventie en curatie. Aandacht voor preventieve en curatieve activiteiten kan namelijk leiden tot het bereiken van meer/nieuwe doelgroepen, bijvoorbeeld door bij preventieve activiteiten voor kinderen zoals voorleesactiviteiten of voorschoolse educatie ook aandacht te hebben voor leesbevordering bij ouders.</p>	<p>We bevelen de provincie Fryslân en/of Fers aan om in te zetten op kennisdeling en coördinatie. De provincie en/of Fers kan bijvoorbeeld actief bewezen effectieve aanpakken voor verschillende doelgroepen delen. Gemeenten kunnen gebruik maken van deze kennis en hun activiteiten op de doelgroepen binnen de eigen gemeente afstemmen.</p>
<p>Doel 3. Elke gemeente heeft een ketenpartneroverleg met de belangrijkste samenwerkingspartners. De doelstellingen zijn vastgelegd en samenwerkingspartners weten wat hun verantwoordelijkheden zijn. Elke gemeente heeft een aanjager geletterdheid.</p>	<p>We bevelen alle Friese gemeenten aan om een ketenpartneroverleg op te stellen met de belangrijkste samenwerkingspartners in hun gemeente. Het is hierbij belangrijk dat binnen dit overleg ook doelstellingen en prestatieafspraken worden vastgelegd. Wanneer relevant kunnen gemeenten samen één ketenpartneroverleg opzetten. Om dit ketenpartneroverleg op gang te zetten kunnen gemeenten bovendien investeren in het aanstellen van een aanjager geletterdheid.</p>	<p>We bevelen de provincie Fryslân en/of Fers aan om als bovenlokale aanjager initiatief te nemen in het opzetten van verschillende netwerken binnen en tussen gemeenten, zoals ketenpartneroverleggen. De provincie en Fers kennen de belangrijkste partijen binnen het thema laaggeletterdheid en weten welke gemeenten zouden kunnen samenwerken.</p>

<p>Doel 4. Elke gemeente heeft jaarlijks een structureel bedrag beschikbaar om te kunnen besteden aan de geletterdheidsaanpak, zowel in activiteiten als in het inzetten van personeel.</p>	<p>We bevelen Friese gemeenten aan om een aanjager laaggeletterdheid aan te stellen. Wanneer mogelijk kunnen verschillende Friese gemeenten samen één aanjager aanstellen.</p> <p>We bevelen Friese gemeenten bovendien aan om wanneer mogelijk de geletterdheidsaanpak specifiek op te nemen in de begroting.</p> <p>We bevelen Friese gemeenten aan om aan te sluiten bij de GGG om structurele financiering mogelijk te maken.</p>	<p>We bevelen de provincie Fryslân aan om structureel geld beschikbaar te maken voor de aanpak van laaggeletterdheid. Met deze structurele financiering kunnen Friese gemeenten bijvoorbeeld investeren in het aanstellen van een aanjager geletterdheid. De provincie Fryslân kan bovendien een rol spelen in de bovenlokale coördinatie van aanjagers geletterdheid.</p>
<p>Doel 5. Elke gemeente evalueert periodiek haar beleidsdoelstellingen. Ook de ingezette preventieve en curatieve activiteiten worden jaarlijks gemonitord, zodat ook snel actie kan worden ondernomen wanneer bepaalde activiteiten niet effectief blijken.</p>	<p>We bevelen Friese gemeenten om periodiek in op het evalueren van beleidsdoelstellingen, en het monitoren van activiteiten. Op deze manier kunnen de gemeenten monitoren of het gekozen beleid en de gekozen activiteiten aansluiten bij de doelgroep, of dat zij hun aanpak beter kunnen aanpassen.</p>	<p>We bevelen de provincie Fryslân en/of Fers om de bovenlokale regie te nemen in de monitoring van de geletterdheidsaanpak. Aangezien gemeenten zelf mogen kiezen van welke monitor ze gebruik maken om input te leveren aan de monitor Volwasseneducatie van QWASP B.V. kan de provincie Fryslân en/of Fers gemeenteambtenaren ontzorgen door verschillende monitoren te bundelen en voor te leggen aan gemeenten. De provincie Fryslân en/of Fers kunnen gemeenten informeren over de monitors die al worden gebruikt en met welke doeleinden.</p>

Tabel 3. Overzicht doelen en aanbevelingen.

Bijlage I. Overzicht gemeenten – documentanalyse

- Gemeente Achtkarspelen
 - Gemeente Achtkarspelen (2022). Programmabegroting 2023 – 2026.
 - Gemeente Achtkarspelen (2021). Voortgangsnotitie beleidsplan Koers op Kansen.
 - Van der Sluis (2020). Taalplan Achtkarspelen.
- Gemeente Ameland
 - Gemeente Ameland (2022). Programmabegroting 2023 – 2026.
 - Gemeente Ameland, Stichting 't Wantij, Stichting 't Camminghahuus, Stichting Sociaal Cultureel Werk Ameland, Gebiedsteam Ameland, Haute Equipe (2021). Visiedocument Toekomstbestendig Welzijnswerk Ameland.
 - Vlieland, Ameland, Schiermonnikoog, Terschelling (2021). Gezondheidsbeleid Friese Waddeneilanden 2022 – 2026.
- Gemeente Dantumadiel
 - Gemeente Dantumadiel (2022). Begroting Dantumadiel.
 - Schreuder, P. (2021). Stand van zaken bestrijding laaggeletterdheid gemeenten Noardeast-Fryslân en Dantumadiel en vervolgstappen.
- Gemeente De Fryske Marren
 - De Fryske Marren (2023). Programmabegroting 2023 en Meerjarenraming 2024 – 2026. Zie: <https://defryskemarren.begroting-2023.nl/p2527/a-hoofddoelstelling>
 - De Fryske Marren (2019). Coalitieakkoord De Fryske Marren 2019 – 2022.
- Gemeente Harlingen
 - Gemeente Harlingen (2022). Programmabegroting 2023.
 - Gemeente Harlingen (2022). Gezond & Vitaal Harlingen. Het gemeentelijk gezondheidsbeleid 2023 – 2026.
 - Gemeente Harlingen (2022). Gezond & Vitaal Harlingen. Actieplan. Het gemeentelijk Gezondheidsbeleid 2023 – 2026.
 - Gemeente Harlingen (2021). Hoofdlijnenakkoord gemeenteraad Harlingen 2022 – 2026.
 - Gemeente Harlingen (2021). Programmabegroting 2022.
- Gemeente Heereveen
 - Gemeente Heereveen (2023). Strategisch Plan: aanpak laaggeletterdheid gemeente Heereveen.
 - Gemeente Heereveen (2022). Themabegroting 2023 – 2026.
 - Gemeente Heereveen (2019). Uitvoeringsprogramma armoede, schulden en laaggeletterdheid 2020 – 2022.
 - Gemeente Heereveen (2019). Kadernota Sociaal Domein 2019 – 2025.
- Gemeente Leeuwarden
 - Gemeente Leeuwarden (2023). Evaluatie inzet Verbinder Laaggeletterdheid.
 - Gemeente Leeuwarden (2022). Begroting 2023.
 - Gemeente Leeuwarden (2021). Uitvoeringsprogramma laaggeletterdheid.

- Gemeenteraad Leeuwarden (2021). Motie ‘Aanstellen verbinder laaggeletterdheid’.
- Gemeente Noardeast Fryslân
 - Gemeente Noardeast-Fryslân (2022). Coalitieagenda voor gemeente Noardeast-Fryslân 2022 – 2026.
 - Gemeente Noardeast-Fryslân (2022). Begroting 2023.
 - Schreuder, P. (2021). Stand van zaken bestrijding laaggeletterdheid gemeenten Noardeast-Fryslân en Dantumadiel en vervolgstappen.
- Gemeente Opsterland
 - Gemeente Opsterland (2022). Begroting 2023. Zie: <https://opsterland.begrotingsapp.nl/begroting-2023>.
 - Gemeente Opsterland (2017). Evaluatie beleidskader drie decentralisaties.
- Gemeente Ooststellingwerf
 - Gemeente Ooststellingwerf (2022). Begroting 2023. Zie: <https://ooststellingwerf.begrotingsapp.nl/begroting-2023>.
 - Gemeente Ooststellingwerf (2022). Besluitenlijst College van B&W.
 - Gemeente Ooststellingwerf (2022). Aanjager laaggeletterdheid.
 - Gemeente Ooststellingwerf (2016). Aanpak laaggeletterdheid gemeente Ooststellingwerf.
- Gemeente Schiermonnikoog
 - Gemeente Schiermonnikoog (2022). Programmabegroting 2023.
 - Vlieland, Ameland, Schiermonnikoog, Terschelling (2021). Gezondheidsbeleid Friese Waddeneilanden 2022 – 2026.
- Gemeente Smallingerland
 - Het College van B&W (2023). Openbare Besluitenlijst.
 - Gemeente Drachten en gemeente Smallingerland (2022). Vervolgaanpak ‘Beheersten en Basisvaardigheden’ 2023 – 2024.
 - Gemeente Drachten en gemeente Smallingerland (2021). Kadernota 2022 – 2025.
- Gemeente Sudwest Fryslân
 - Gemeente Sudwest Fryslân (2022). Programmabegroting 2023 en meerjarenraming 2024 – 2026.
- Gemeente Terschelling
 - Gemeente Terschelling (2022). Uitvoeringsregeling onderwijsachterstandenbeleid 2023.
 - Gemeente Terschelling (2022) Begroting 2023.
 - Vlieland, Ameland, Schiermonnikoog, Terschelling (2021). Gezondheidsbeleid Friese Waddeneilanden 2022 – 2026.
- Gemeente Tytsjerksteradiel
 - Gemeente Achtkarspelen en gemeente Tytsjerksteradiel (2022). Begroting 2023 – 2026.
 - Gemeente Tytsjerksteradiel (2020). Global Goals 2021 – 2026. Plan van aanpak.
- Gemeente Vlieland
 - Gemeente Vlieland (2022). Programmabegroting 2023.
 - Vlieland, Ameland, Schiermonnikoog, Terschelling (2021). Gezondheidsbeleid Friese Waddeneilanden 2022 – 2026.
- Gemeente Waadhoeke
 - Gemeente Waadhoeke (2022). Programmabegroting 2023.
 - Gemeente Waadhoeke (2021). Programmabegroting 2022.
- Gemeente Weststellingwerf
 - Gemeente Weststellingwerf (2022). Begroting 2023. Zie: <https://weststellingwerf.begrotingsapp.nl/begroting-2023/programma/programma-6--sociaal-domein#2685101-onderdeel-toelichting-wat-mag-het-kosten>.
 - Gemeente Weststellingwerf (2022). Weststellingwerf, het resultaat van Samen en Doen. End-term review Collegeprogramma 2018 – 2022.

Bijlage II. Overzicht schriftelijke uitvraag en gesprekken

Schriftelijke uitvraag onder Friese gemeenten

- Ameland
- Fryske Marren
- Harlingen
- Heereveen
- Ooststellingwerf
- Opsterland
- Schiermonnikoog
- Smallingerland
- Waadhoeke
- Ooststellingwerf
- Vlieland

Gesprekken

- FERS
- Stichting Lezen
- Stichting Lezen & Schrijven
- Bibliotheken Noord Fryslân
- dBieb
- Bibliotheek Drachten
- BMF
- Digi-taalhuis BZOF
- Provincie Fryslân
- Gemeente Leeuwarden
- Firda
- Arbeidsmarktregio – Fryslân Werkt

Telefonische interviews gemeenten

- Gemeente Ameland
- Gemeente Fryske Marren
- Gemeente Heereveen
- Gemeente Ooststellingwerf
- Gemeente Schiermonnikoog

Nassaulaan 1
2514 JS Den Haag

+31 (0)70 359 6955
info@kwinkgroep.nl
www.kwinkgroep.nl

KWINK
GROEP